

Háda Béla

Dél-Ázsia stratégiai viszonyai a harmadik évezred küszöbén

A nemzetközi biztonságpolitikai irodalomban a szakértők véleménye megegyezik abban, hogy a 21. század folyamán Dél-Ázsia országai – közülük is elsősorban India – várhatóan egyre nagyobb szerephez jutnak majd a nemzetközi politika színpadán, a korábbinál sokkal nagyobb figyelmet követelve maguknak. Cikkünk a térséget napjainkban jellemző stratégiai viszonyok ismertetésére vállalkozik.

A hidegháború korának biztonságpolitikai folyamatai

Dél-Ázsia a szárazföldek összterületének mindössze kb. három százalékát teszi ki, bolygónkon mégis minden ötödik ember itt él. A térségen ma szűkebb értelmezésben hét ország, India, Pakisztán, Nepál, Srí Lanka, Banglades, Bhután és a Maldív-szigetek osztozik. Tágabb megközelítésben olykor Mianmart is ide sorolják, sőt, a lakosság egy részének közép- és belső-ázsiai kötődéseit is megemlíthetjük. Dél-Ázsia máig roppant összetett világ, négy embertípus, nyolc nagy vallás képviselői tekinthetők otthonuknak, akik számtalan kisebb-nagyobb etnikai és néprajzi csoportra oszlanak. E tényezők eleve önmagukban hordozzák az embercsoportok közötti sokrétű konfliktusok veszélyét, amit csak erősített az érintett országok terhes történelmi öröksége, valamint a közelmúlt politikai és társadalmi fejlődésének hatásai. Mindennek következtében a térség az elmúlt hatvan évben a Föld katonai szempontból legaktívabb, legbizonytalanabb régiói közé tartozott. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor jelentős hatalmi átrendeződés is végbement itt, mely globális szinten is érvényesülő következményekkel jár.

Dél-Ázsia stratégiai folyamatainak értékelése – a világ többi részéhez hasonlóan – nem ragadható ki adott történelmi és nemzetközi politikai kontextusából. Célszerűnek tűnik tehát némi teret szentelnünk azoknak a fejleményeknek, melyek az elmúlt évtizedekben jellemezték e térséget.

A huszadik század derekáig a brit birodalom volt Dél-Ázsia egyértelműen domináns hatalmi tényezője. Szinte kizárólagos szerepét a szubkontinens túlnyomó részének, Ceylon és a Maldív-szigetek egészének gyarmatosításával, valamint a szomszédos országokban kialakított befolyási övezetével biztosította. A második világháború folyamán e világrésznyi terület erőforrásainak óriási szerepe volt abban, hogy a nyugati nagyhatalom meg tudta állítani a japán előretörést Indokína északi határán. Mindennek ellenére a háború végére Nagy-Britannia végletesen legyengült, világos volt, hogy nem képes tartósan megőrizni hatalmát korabeli gyarmatbirodalma felett. Ebben a helyzetben a dél-ázsiai birtokok dekolonizációja viszonylag hamar végbemehetett, mivel arról már korábban elvi megállapodás született az érintettek vezető politikai erőivel. Ennek köszönhetően 1947–1948-ban – a csak 1965-ben függetlenné vált Maldív-szigetek kivételével –

megszűnt a brit uralom Dél-Ázsia felett. Az újonnan alakuló államrendszer kulcseleme szinte azonnal a szuverén India lett, ami a helyi erőviszonyokra is érzékelhetően rányomta bélyegét.

A gyarmati idők örökségét jellemezve a jelenkori hatalmi viszonyok szempontjából két nagyon fontos tényezőt kell kiemelnünk. Egyrészt a britek egységes állami entitás létrejöttét tették lehetővé a mai India területén, melyhez hasonló soha korábban nem létezett. Ennek a kohézióknak köszönhetően óriási erőforrások kerültek egy szuverenitás alá, megalapozva ezzel az ország jelenlegi nagyhatalmi pozícióját. Másrészt viszont az utolsó brit alkirályról elnevezett Mountbatten-terv értelmében a terület vallásfelekezeti alapú felosztása és Pakisztán megalakulása két kifejezetten ellenséges hatalom létrejöttét eredményezte, megteremtve a feltételeit a térség súlyos államközi konfliktusainak.

Az ezt követő évtizedek stratégiai fejleményeinek vizsgálatakor kétféle relációban kell gondolkodnunk. Egyaránt fontos ugyanis az érintett országcsoporton belüli erőviszonyok alakulása és a külső hatalmak „behatolási kísérletei”, melyek során saját érdekszférájukba kívánták bevonni az új államokat. Dél-Ázsia társadalmait az intenzív belső konfliktusok jellemezték, melyek jelentős része a mai napig megoldatlan. Az elmúlt hatvan év nem szűkölködött a hagyományos fegyveres összetűzésekben sem. Közülük több szempontból a legmeghatározóbbnak a kasmíri válság bizonyult.

India és Pakisztán elvi szembenállása már az 1947. évi függetlenné válásukkor nyílt háborúvá éleződött a többségében muszlimok lakta Kasmír fejedelemség vitatott hovatartozásának ürügyén. Az 1947–1948-as krízis az első felvonása volt az indo-pakisztáni fegyveres konfliktusok sorának, melyet további három követett

1965-ben, 1971-ben, majd végül 1999-ben. Az ENSZ beavatkozása ellenére a helyzet akut biztonsági problémaként napjainkig mérgezi a térség két legjelentősebb országának viszonyát. A kasmíri háborúk kivétel nélkül a minden tekintetben erősebb India győzelmével értek véget. A sorozatos vereséglmények és a „hindu fenyegetés” ideológiája kiemelt szerephez juttatta a pakisztáni hadsereget, mely a belpolitikai életre is nyomasztó hatást gyakorolt. Pakisztánban – Indiával ellentétben – ennek is köszönhetően nem stabilizálódhatott a polgári–demokratikus intézményrendszer, az elmúlt hat évtizedet demokratikus és diktatórikus kormányzatok váltakozása határozta meg.

India győzelmei azonban ennél látványosabb eredményt is hoztak: az 1971-es háború következtében született meg a mindmáig legjelentősebb változás a dél-ázsiai államrendszerben. E konfliktus alapja eredetileg a két, egymástól több mint 1500 kilométer távolságra fekvő országrészből álló Pakisztán belső politikai erjedése volt. Miután az 1971-es választások során Kelet-Pakisztánban a Mudzsibur Rahmán által vezetett, az ország föderalizálásáért küzdő bengáli nemzeti mozgalom győzött, Mohamed Jahja Khán elnök –

Az 1947-ben **Lord Mountbatten által kidolgozott terv** értelmében a Pakisztán Köztársaság két egymástól mintegy 1500 kilométerre fekvő területen jött létre. Beludzsisztánból, Szindből, az Északnyugati Határövezetből és Pandzsáb tartomány nyugati részéből alakult meg Nyugat-Pakisztán (803 600 km², kb. 25 millió lakos), Kelet-Bengáliából és Szilhat kerületből pedig Kelet-Pakisztán (142 700 km², kb. 44 millió lakos). Ez utóbbi a mai Banglades, mely 1971-ben véres háború során vált függetlenné. Mivel mindkét államot vallási alapon szervezték meg, s a különböző nemzetiségek, népcsoportok érdekeit gyakorlatilag nem vették figyelembe, ez számos konfliktus forrása lett a későbbiekben.

engedelmeskedve a nyugat-pakisztáni politikai körök óhajának – a terület katonai megszállására adott utasítást. A kibontakozó polgárháború december elejére fejlődött államközi konfliktussá, mikor a pakisztáni légierő indiai célpontokra mért csapást. Indira Gandhi kormányának válasza a bengáli felkelők katonai támogatása volt, ami két hét alatt megadásra kényszerítette a Kelet-Pakisztánban állomásozó haderőt. A terület 1972 tavaszán Banglades néven önálló állam lett, mint Dél-Ázsia egyetlen etnikailag homogén országa. Ezzel lényegében kialakultak a világrészt ma jellemző területi állapotok.

A britek kivonulásával a kibontakozó hidegháborús nemzetközi rendszer stratégiai logikája szerint hatalmi vákuum jött létre a térségben. Ennek a betöltésére a Szovjetunió, az Egyesült Államok és részben Kína is tett kísérletet. Próbálkozásaik felemásra sikerültek: Dél-Ázsia egyik nagyhatalomnak sem lett a kizárólagos játéktere. A befolyásolás relatíve az USA részéről volt a legeredményesebb. Az általa favorizált Pakisztánt az 1954-ben aláírt Kölcsönös Védelmi Egyezményvel szerződéses katonai szövetségesevé tette. Egy évre rá az ország (a SEATO mellett) a Bagdadi Paktumhoz is csatlakozott.

India ugyanakkor – noha tárt karokkal várta a nyugati tőkebefektetéseket is –

A McMahon-vonal az 1913–1914-es szimlai brit–tibeti tárgyalások eredményeképpen meghúzott demarkációs jellegű határvonal. Elnevezését Sir Henry McMahon után kapta, aki brit főtárgyalóként vett részt a találkozáson. A vonal kijelölte India és az akkor de facto független Tibet közös határát. Kína azonban soha nem volt hajlandó elismerni utóbbi függetlenségét, így azokat a megállapodásokat sem, melyek a tibeti kormány és a külső hatalmak között születtek. A terület, melyet az egyezmény Indiának juttatott, pekingi értelmezés szerint valójában Dél-Tibet, Kína része.

egyre inkább a Szovjetunióban látott partnert. Mindez annak ellenére igaz, hogy Delhi az el nem kötelezett országok mozgalmának egyik legemblematikusabb képviselője volt. A bipoláris korszak politikai kényszerei alól azonban nem tudta függetleníteni magát. Az ország óvatos külpolitikáját (nyugati szomszédja mellett) Kína fenyegetése oldotta valamelyest. A Moszkvával fennálló szívélyes viszonyt az 1971 augusztusában húsz évre kötött együttműködési szerződés is deklarálta, a pakisztánihoz hasonló egyértelmű katonai elköteleződésre azonban nem került sor. India mindennek ellenére az évtizedek alatt jelentős szovjet fegyverzethez és haditechnológiai támogatáshoz jutott, melyre égetően szüksége volt hadseregének korszerűsítéséhez. Északi határain ugyanis igen kézzelfogható volt Kína fenyegetése.

A térséggel kapcsolatos pekingi terveket konkrét expanziós célok jellemezték, mivel a kínaiak több ponton vitatták a két országnak még a gyarmati időkben meghúzott közös határát Kasmír és Arunacsali Pradés térségében. Az ún. McMahon-vonal által kijelölt határszakasz 1959-től vált egyre súlyosabb nézeteltérés tárgyává, ami 1962 őszére nyílt háborúvá fajult. Noha a két kormány vezetője 1954-ben még együtt deklarálta a békés egymás mellett élés öt alapelvét (*Pancsa Sila*), a megegyezés szelleme az évtized végére elenyészni látszott. Ezzel testet öltött Dzsaváharlál Nehru indiai kormányfő évtizedes félelme, országának felkészültsége ugyanis elégtelen volt egy ilyen nagyságrendű ellenséggel szemben. A két óriás küzdelméből Kína került ki győztesen, „nyereménye” pedig a kasmíri Ladakh mintegy 43 000 négyzetkilométeres területe – Akszaj Csin – lett.

India a vereségből súlyos következtetéseket levonására kényszerült: ez a lélektani

pillanat vezetett a korábban békés célú indiai atomprogram militarizálásához. Ennek eredményeképpen 1974-ben felrobbantották a Mosolygó Buddha névre keresztelt kísérleti bombát, és az ország nukleáris képességei realitássá váltak. Az atomfegyver fejlesztését gyorsította Kína 1964. októberi sikeres kísérleti robbantása, valamint a Pakisztánnal fenntartott szövetsége is. Noha Kína a pakisztáni haderő fejlesztésében vállalt szerepével és egy Srí Lankán létesítendő támaszpont tervével politikai síkon is igyekezett növelni befolyását a térségben, ezen a téren sikertelenebbnek bizonyult a szuperhatalmaknál, de magánál Indiánál is. Pakisztán támogatása sajátos módon közös platformra helyezte Pekinget és Washington, a muszlim állam 1971-ben azonban nem sokat profitált a szövetségi kapcsolataiból, miközben az évtized során India térségbeli dominanciája egyre vitathatatlanabbá vált.

E meghatározó szerep magától értetődően jutott kifejezésre szomszédsági politikájában is. Banglades a polgárháború óta igen szoros, bár esetenként vitáktól sem mentes szövetségi viszonyt ápolt a hindu nagyhatalommal. Bhután, a kicsiny és elszigetelt himalájai monarchia pedig az 1949-ben megkötött barátsági szerződés sokat vitatott 2. pontja alapján – megfelelő politikai egyeztetés mellett – lényegében minden külkapcsolatát Indián keresztül tartotta fenn. Nepál ezer szállal kötődött az országhoz, csakúgy, mint Srí Lanka, mely nemzetiségi problémáinak kezeléséhez keresett támaszt hatalmas szomszédjában. Bár ez utóbbihoz egy ideig Kína is közeledett, a helyi szingaléz kormányzat alapvető nemzetbiztonsági érdekeit szem előtt tartva inkább a hindu nagytestvér barátságát kereste. Az 1987-ben, a tamil fegyveres frakciók indiai segítséggel való lefegyverzéséről kötött kor-

mányközi megállapodás már igen világosan jelezte a két ország szoros stratégiai partnerségét. Dél-Ázsia katonai és politikai erőviszonyai az 1990-es évekre tehát egyértelműen India javára alakultak. Emellett azonban fontos megemlékeznünk azokról a belső problémákról is, melyek karakteres tényezői a helyi társadalmak életének és a térség biztonságának.

Nemzetiségi ellentétek és állami stabilitás

Mint már utaltunk rá, Dél-Ázsia politikai és etnikai struktúrája a vidék lakóinak történelmi tapasztalataival kiegészülve alapvetően kedvez az államközi, de az államon belüli feszültségek kialakulásának is. Ezért a régióban a fentebb vázolt, hagyományos konfliktusok mellett napjainkig komoly veszélyt jelentenek azok az aszimmetrikus harci módszereket előtérbe állító irreguláris fegyveres csoportok is, melyek a fennálló területi és/vagy politikai status quo megváltoztatása érdekében a szélsőséges erőszak alkalmazásától sem riadnak vissza. Ezen alternatív, szakadár, olykor kifejezetten extrémista mozgalmak hatékony – vagy annak szánt – kezelése az érintett államok biztonságpolitikájának alapeleme.

A jelenség legszerteágazóbban India társadalmán belül jelentkezett, míg a kezelési stratégiák eddigi kudarcai miatt Pakisztánt és Srí Lankát fenyegeti a legsúlyosabb következményekkel. A pakisztáni állam belső válsága, amit az 1970-es évektől kezdve egyre nyilvánvalóbban etnikai színezetű ellentétek is súlyosbítottak, állandó kockázati tényezőt jelentett a térségben. Ez azonban a világ legnagyobb részében nem tudatosult, egészen az évszázad végéig, amikor kimondatott, hogy az ország a működés-képtelen államok sorát gyarapítja.

Pakisztán társadalmának pastu és beludzs nemzetiségű törzsi elemei nem feltétlenül osztoznak az iszlám állam megkérdőjelezhetetlen egységének gondolatában. Vezetőik gyakorta igyekeztek kibújni az iszlámábádi kormányzat ellenőrzése alól, miközben az általuk ellenőrzött területeken bűnözők és szélsőséges elemek tevékenységét tűrték meg, illetve esetenként támogatták. Törekvéseik az utóbbi években egyre gyakrabban provokálták ki a reguláris fegyveres erők beavatkozását. Az afganisztáni folyamatok manapság természetesen fokozzák a törzsi politikához kapcsolódó félelmeket. Minthogy az iszlám fundamentalizmus Dél-Ázsiát sem hagyta érintetlenül, a nacionalizmus mellett az ország „talibanizációját” célul kitűző iszlamista mozgalmak jelenléte is komoly problémát jelent. Ezekkel még akkor is számolni kell, ha Pakisztán társadalmi és belpolitikai fejlődése napjainkban inkább a progresszív, integráló tendenciáknak kedvez.

Srí Lankán a belső konfliktusok pusztító, etnikai jellegű polgárháborúhoz vezettek. Már a sziget 1948. évi függetlenné válása előtti évtizedekben is feszült volt a viszony a többségi szingaléz és a kisebbségi tamil lakosság között. A társadalom kettészakadásának tendenciáját a szingaléz kormányzat a saját nemzeti szempontjainak alárendelve kívánta kezelni, mellyel egyre távolabbra tolta a kölcsönösen elfogadható rendezés lehetőségét. Az ötvenes évek közepén, a szingaléz nacionalista politika megerősödése következtében drámaian romlott a két nemzet viszonya, és ezzel együtt a megegyezés kilátásai is. A hetvenes éektől rejtetten, majd az 1983. évi tamillelentes pogromtól kezdve nyíltan polgárháborús állapotok alakultak ki. E háború napjainkig nem csitul, noha jelentős erőfeszítések születtek a békefolyamat elindítására. A 2002-

ben a szingaléz kormány és a tamil gerilla-szervezet (LTTE) között életbe lépett tűzszüneti megállapodás és az észak-európai államok békeközvetítő missziója ellenére a harci tevékenység 2006-tól újra felélénkült. A tamil–szingaléz konfliktus – amellet, hogy határokon átnyúló kapcsolódásaival az egész térségben érzékelhető biztonsági kockázatokat hordoz – szinte a kettészakadás határára sodorta Srí Lankát, és sok tekintetben bizonytalanságot idézett elő az ország jövőjét illetően is.

India egy 1975-től 1977-ig tartó válságperiódustól eltekintve megőrizte demokratikus államberendezkedését, megcáfolva ezzel azt a közkeletű tételt, hogy a demokrácia a gazdag társadalmak áldása. A brit korona egykori „legragyogóbb ékköve” elképesztő mértékű szegénységgel, halmozódó elmaradottsággal, valamint vallási és etnikai színezetű feszültségek tömegével küzdött. A dél-ázsiai óriás összetett nemzetiségi és vallási viszonyaiból fakadó, nem ritkán erőszakos akciókba torkolló belső konfliktusai a pakisztáni állapotokhoz hasonlóan állandó kísérői a térség politikai fejlődésének. Az országon belül a területi vagy politikai status quot vitató csoportok között ideológiai és etnikai alapon szerveződőket egyaránt találunk. Az előbbiekre többek között a muszlim és naxalita, az utóbbiakra az asszámi, tamil, mizo fegyveres csoportok szolgálnak példával. India ez utóbbiakat általában sikeresebben kezelte. Az állam föderatív struktúrájának átalakításával, esetenként új szövetségi államok kialakításával a nemzetiségi törekvések egy része kanalizálható lett. A megoldás e kultúrától nem idegen, hiszen Indiának nincs európai értelemben vett államalkotó nemzete, hanem államalkotó népek vannak, melyek többé-kevésbé osztoznak az „indiaiság” összetartó identitásában. Noha emellet a helyi társadalom

számos strukturáló tényezőjének (pl. vallás, nyelv, kaszthovatartozás) köszönhetően még igen sok identitáselem létezik egymás mellett, az indiaiság közös tudata napjainkig megőrizte a soknemzetiségű ország területi épségét. A belbiztonsági dilemmák azonban nem múltak el a hidegháborúval. Indiában ma is működnek olyan csoportok, amelyek erőszakkal is érvényt szereznének politikai elképzeléseiknek, újabb kihívások elé állítva ezzel Újdelhi problémamegoldó képességét.

Nepál, az újkori történelem utolsó hindu monarchiája 1991-ben érkezett válaszúthoz a parlamentarizmus bevezetésével. Az 1994-ben megalakult Nepáli Kommunista Párt (Maoisták) 1996-tól tűzte zászlajára a (szocialista jellegű) köztársaságért folytatandó küzdelmet. A csakhamar öldöklő gerillaháborúvá váló belpolitikai konfliktus tíz év alatt mintegy 13 ezer áldozatot szedett. Az uralkodó és környezete az autokrata kormányzás bevezetésétől várta a helyzet megoldását, majd tárgyalásokra kényszerülve a felkelőkkel, a polgárháború lezárásáról és a parlamentarizmus helyreállításáról állapodtak meg. Az ennek szellemében 2008 áprilisában megtartott többpárti választások a maoisták győelmét hozták. Miután az Alkotmányozó Nemzetgyűlés döntése szerint, május 27-én kikiáltották a köztársaságot, Gyanendra Bir Bikram Shah Dev király államfői szerepe véget ért. A 240 éves királyságból Földünk legfiatalabb köztársasága lett, reményt adva a politikai stabilitásra is. E nélkül ugyanis elképzelhetetlen a nemzetiségi feszültségek enyhítése, melyek a térség csaknem minden államához hasonlóan Nepál számára is állandó kihívást jelentenek.

Az új évezred első évtizedében a külvilágtól elzárt Bhután is megérintette a változás szele. Abban a többször kifejezett meggyőződésben, hogy a demokrácia

Az etnikai jellegű szakadár tevékenység súlypontja ma leginkább az ún. **Hét nővér-államok** területére helyeződik. E nagyrészt mongoloid jellegű népesség által lakott északkeleti régió egy keskeny földnyelvenvel csatlakozik India magterületeihez. Az itt élő, nem ritkán igen archaikus hagyományokat ápoló etnikumok többnyire az indiai társadalom periferiáját alkotják. Önállósodási törekvéseiket számos kisebb-nagyobb fegyveres frakció próbálja érvényre juttatni, melyek közül ma a bodók, a nágák és mizok mozgalmi jelentik a legnagyobb problémát. Mellettük továbbra is jelen vannak a világnézeti alapon szerveződő csoportok, akik közül a naxalitákról és a muszlim szélsőségesekről kell érintőlegesen beszélnünk. Előbbi névvel a bengáli eredetű, ma már azonban csaknem 12 szövetségi államban tevékenykedő szélsőbaloldali maoista fegyveres csoportokat illetik. Utóbbiak az egész indiai társadalomban lappangó hindu–muszlim ellentét bázisán születtek, ideológiájukat a fundamentalizmus eszméinek terjedése és a kasmíri kérdés megoldatlansága (pl. Kasmír és a Dzsammu Felszabadítási Front esetében) is táplálja. Ezen csoportok meg-megújuló terroristatevékenysége India akut belbiztonsági problémája, és bár egyelőre nem fenyegetik alapjaiban az ország területi épségét vagy alkotmányos berendezkedését, mégis nagymértékben, a nemzetközi kapcsolatok szintjén is meghatározzák Újdelhi biztonságpolitikai elképzeléseit.

népének boldogabb jövőjét szolgálja, az uralkodó, Druk Gjalpo Dzsigme Szingje Vangcsuk elhatározta a vallási alapokra helyezett abszolutista monarchia felszámolását és a parlamenti demokrácia megalapozását. Az új időszámítást a király személyében is kész volt kifejezésre juttatni: 2006 decemberében lemondott a trónról fia, Dzsigme Keszar Namgyel Vangcsuk koronaherceg javára. A törvényhozási választásokat a terveknek megfelelően, 2008 márciusában tartották meg. A kicsiny (47 fős) parlament legfontosabb politikai feladatai között van Bhután eddig periférius szerepet játszott népelemeinek integrálása a társadalomba és az ország be-

kapcsolása a 21. század nemzetközi életébe. Alapvető, témánkat közvetlenül érintő lépés volt ez utóbbi szempontjából a már említett indiai–bhutáni szerződés 2007. február 8-i felülvizsgálata. Az új egyezmény a korábbi egyértelmű alárendelődés helyett már a szuverén egyenlőség elve mellett tesz hitet a két ország viszonyában. Noha India továbbra is a do-

mináns fél marad, e deklaráció fontos annak érdekében, hogy a himalájai királyság teljes jogú, szuverén partnerként jelenhessen meg a világ többi országa előtt.

A térség államainak biztonsági törekvéseit meghatározó belső folyamatokkal párhuzamosan a múlt század kilencvenes éveire a nemzetközi feltételek is alapvetően módosultak.

Hatalmi játszmák új szereposztásban

A két szuperhatalom által uralt világrend megszűnése Dél-Ázsia országai számára is minőségi változások lehetőségét hozta el. Az új politikai közegben az „el nem kötelezett” státusz egyre kevésbé volt értelmezhető, másrészt viszont a külkapcsolatok építésének szélesebb horizontja nyílt meg a kormányok előtt. E lehetőségek természetesen nem hoztak azonnal áttörést. Az 1990-es években ugyanis még erősen éltek a hidegháborús beidegződések a térség politikai elitjeiben. A Szovjetunió afganisztáni kivonulását követően Pakisztán relatív jelentősége csökkenni kezdett az USA szemében. A SEATO és a CENTO által garantált, szervezett partnerség már az 1970-es évek folyamán megszűnt a két ország között, és az új helyzetben a potenciálisan óriási kapacitásokkal rendelkező, stratégiai szempontból kedvezőbb fekvésű India sokkal hasznosabb partnernek tűnt Washington számára, mint labilis szomszédja. Ez az orientációváltás az ezredfordulóra vált egyértelműen kitapinthatóvá. Jelképes nyitányának a szakértők Bill Clinton amerikai elnök 2000 márciusában, Újdelhiben tett látogatását szokták tekinteni.

Az 1990-es évek fejleményei ugyanakkor nem minden tekintetben feleltek meg az USA ízlésének. Az Afganisztánban 1996-ban hatalomra jutott tálib kormányzat a pakisztáni kormány támogatására is számíthatott. Benazir Bhutto miniszterelnök egyike volt azon kevés állami vezetőnek, aki elismerte a kabuli változásokat. A mélypontot azonban kétségkívül az 1998. év hozta el a washingtoni politika szemében, amikor május 28-án (válaszul a 11–12-i indiai kísérleti atomrobbantásokra) az amerikai diplomáciai nyomás ellenére, öt sikeres robbantással Pakisztán is megváltotta belépőjét a világi nukleáris hatalmainak klubjába.

Az 1998-as kísérletek világszerte széles visszhangot váltottak ki. India a hetvenes évek óta, ezúttal már egyértelműen honvédelmi célzattal demonstrálta újra nukleáris képességeit. A hatalmon lévő hindu nacionalista kormányzat a kínai fenyegetés ellensúlyozásával indokolta a fegyverkezési programot. Pakisztán pedig természetesen az indiaiéval. Ezzel a Kína, India és Pakisztán határtérségét képező Himalája hegységrendszere atomhatalmak érintkezési zónájává vált. Tény ugyanakkor, hogy a térségben felhalmozott nukleáris arzenál nem tekinthető igazán nagynak. Mérvadó szakértői becslések mindössze néhány tucat bevethető állapotú robbanófej létezését feltételezik Pakisztán részéről, és alig valamivel többet Indiában. Figyelembe kell vennünk az alkalmazási lehetőségek korlátozottságát is, mivel – noha törekednek a kifejlesztésére – egyik ország sem rendelkezik interkontinentális hordozó eszközzel (ICBM). A kis készletek és a mindössze közép-hatótávolságú Agni és Shaheen ballisztikus rakéták jelen pillanatban csak regionális szintű elrettentést szolgálhatnak, ami egyelőre megfelel a deklarált önvédelmi céloknak. Újdelhi félelmei Kínával szemben látszólag indokoltak voltak. 1986-ban újra fellángolt a határok körüli vita a két ország között. Bár ez nem vezetett az 1962. évihez hasonló „robbanáshoz”, a feszültség csak lassan oldódott, amihez a pakisztáni atomprogram kínai támogatása is hozzájárult.

A fegyverkezés új minőségű szintje számottevően javította India tárgyalási pozícióit Pekinggel szemben, és máig elcsendesítette a közöttük feszülő területi vitákat. A Szovjetunió összeomlásával ugyanakkor az indiai fegyveres erők legfontosabb partnere és haditechnikai beszállítója lépett le a történelem színpadáról. Az „utód” Oroszországgal kapcsolatban pedig eleinte nagy volt a bizonytalanság. Az említett 1971-es

szerződés megújítására nem került sor. A hadseregnek ugyanakkor égetően szüksége volt az orosz fegyveralkatrészekre, és természetesen Moszkva is törekedett volna ázsiai pozícióinak megőrzésére. Ennek szellemében utazott 1993-ban Újdelhibe Borisz Jelcin orosz elnök. A találkozó eredményeképpen helyreállt az orosz–indiai biztonság- és védelempolitikai partnerség. Napjainkban legnagyobbreszt ismét az orosz gyártók látják el modern fegyverzettel az indiai hadsereget. A szovjet/orosz haditechnikai arculat különösen a légierőnél és a légvédelmi egységeknél szembetűnő. A katonai együttműködésen túl azonban más területeken is vannak közös érdekei a két országnak. Ezek közül ma az iszlám szélsőségesek elleni küzdelem és a főként Közép-Ázsiát érintő energiapolitikai együttműködés a legaktuálisabb.

A kilencvenes évek második felétől datálható az orosz–kínai–indiai hármasság együttműködés. A kezdeményezés 1998 végén az orosz fél részéről érkezett, célja pedig a minél szélesebb körű kooperáció a három ország között az ázsiai földrészt érintő kérdésekben. Ennek megerősítését szolgálta a 2000 októberében kiadott orosz–indiai stratégiai együttműködési nyilatkozat is. A koncepció már egyértelműen komoly hatalmi tényezőként számol Indiával, ami visszaigazolja Újdelhi politikai törekvéseit. E törekvések azonban nem minden területen vezettek a kívánt eredményre. Az egyik legkarakteresebb igény, az ENSZ Biztonsági Tanácsában betöltendő állandó tagság (és ezzel a nagyhatalmiság globális szintű elismerése) máig elérhetetlennek bizonyult az ország számára. India alapvető érdekei ugyanakkor már messze túlmutatnak az orosz és kínai kapcsolatok relációján. Az USA-hoz, Délkelet- és Közép-Ázsiához legalább ilyen erős szálak kötik, melyek óvatosságra ösztönzik másik két partneré-

vel szemben. E tartózkodást a Kínával fennálló túl sok vitás ügye is indokolja.

India ma már egyre több téren tud méltó versenytársa lenni a másik keleti óriásnak. Noha Kína ma még sok tekintetben erősebb, világosan érzékelhető Újdelhi pozícióinak rohamos javulása. Az ehhez elengedhetetlen gazdasági fejlődés feltételeit (némi előzmények után) még 1991-től teremtték meg. A nagy tekintélyű karriercsofár, Manmohan Singh pénzügyminisztersége hozta a fordulatot az addig nagyon erőteljesen állami protekcionálisra és központi szabályozásra épülő nemzetgazdaságba. Az állami túlszabályozás megszüntetésével, a piac liberalizációjával szélesre tárultak a gazdaság kapui a szinte kimeríthetetlen és fokozatosan egyre jobb minőségű munkaerőre alapozó, nagyarányú külföldi befektetések előtt. Ennek köszönhetően India 2003 és 2007 között évi átlagban 8,7 százalékos GDP-növekedést könyvelhetett el. Persze a szinte reménytelenül nagy (és abszolút számban növekvő) arányú szegénységgel küzdő társadalom még igen távol áll a fejlett államok sereghajtóitól is, az ország makrogazdasági mutatói mégis alapvetően impozánsan alakulnak. India számos belső problémája ellenére minden bizonnyal a 21. század egyik legmeghatározóbb szereplője lesz, mely egyre inkább globális vetületekben értelmezni nemzeti érdekeit.

Az ország formálódó hatalmi politikája versenyre készítette Kínát a stratégiai pozíciók birtoklásáért. Pekingben máig nem mondtak le dél-ázsiai hídfőállásaik kiépítéséről. Ennek logikájába illeszthető be a mianmari katonai diktatúrának nyújtott kínai támogatás, és a pakisztáni Gwadar kikötőjének fejlesztési programja is. India ugyanakkor Délkelet-Ázsia irányába kísérelt meg terjeszkedni, elsősorban szintén gazdasági eszközökkel. A keleti politika hozott rész-

leges sikereket, az indiai gazdaság robbanásszerűen növekvő energiaigénye ugyanakkor Közép-Ázsia és a Közel-Kelet felé tereli a figyelmet. A fejlődéshez szükséges kőolaj és földgáz beszerzésének biztonsága Peking és Újdelhi számára egyaránt prioritást élvez. Míg azonban a közép-ázsiai térségben – hála a Sanghaji Együtműködési Szervezetnek (SESZ) – Kínának van némi versenyelőnye, addig a Közel-Kelet viszonylatában éppen fordított a helyzet. Az Indiai-óceán tengelyében elhelyezkedő India, mely ráadásul a művelési képességek tekintetében Ázsia legkitűnőbb flottájával rendelkezik, nemcsak a Perzsa (Arab)-öböl felé jelent kitűnő hídfőállást, hanem a térségből a Távol-Kelet irányába haladó tengeri szállítmányok ellenőrzését is könnyen meg tudná oldani.

Ez a páratlanul értékes geostratégiai pozíció természetesen felkeltette az Egyesült Államok érdeklődését is. A korábban már említett indiai–amerikai közeledés értéke Washington szemében leginkább a Kínával szembeni és a közel-keleti politika összefüggésében mérhető fel. Az említett 2000. évi találkozót követő időszakban élenkült a párbeszéd a két ország kormánya között. Ennek eredményeképpen 2006. március 2-án George Bush és az akkor már miniszterelnök Manmohan Singh aláírta az amerikai–indiai nukleáris együttműködésről szóló egyezményt. Noha a kooperáció a békés célú atomprogramot érinti, az USA ezzel *de facto* elismerte India nukleáris státusát. Az egyre szorosabb amerikai barátság kiemelten fontos az indiai kormány szemében, kérdés azonban, hogy milyen mértékben fogja beváltani a washingtoni reményeket, Irán és Kína féken tartását. A dél-ázsiai ország ugyanis sajátos érdekei miatt jelenleg politikai egyensúlyozásra kényszerül, erősödésével pedig várhatóan egyre kevésbé lesz „irányítható” egy olyan térségben, ahol az USA

nagy ütőkártyája, hatalmas katonai ereje csak igen korlátozottan tud megjelenni.

A fegyveres erők korlátaira amúgy is látványos példák állnak rendelkezésre a világnak ezen a részén, nemcsak Srí Lankán, hanem Afganisztánban is. Az USA 2001. október 7-én kezdődött afganisztáni inváziója kétségkívül jelentős hatást gyakorolt Dél-Ázsia biztonságpolitikai folyamataira. E változások középpontjába a hadműveleti térséggel közvetlenül határos Pakisztán került. Emlékezetes, hogy az 1998-as nukleáris kísérlet hallatlan önbizalommal töltötte el a pakisztáni politikai elitet. A következő évben kirobbant kargili háború azonban mégsem érthette el a kasmíri erőviszonyok megváltozását. Belátva a küzdelem hiábavalóságát, Navaz Sarif akkori kormányfő késznek mutatkozott a meg egyezésre. Ezt, valamint az akkori vezérkari főnök, Pervez Musharraf politikai féken tartására és leváltására tett kísérletét a pakisztáni tábornokok nem nézték el neki. 1999 októberében az ország újabb katonai puccsot élt át. A hadsereg Musharraf vezetésével távozásra kényszerítette a miniszterelnököt és felszámolta a demokráciát.

Az iszlámábádi változások eleinte erős visszatetszést keltettek Washingtonban, 2001. szeptember 11-e után azonban Pakisztán is más megvilágításba került. Az egykori hidegháborús szövetséges újra hasznos lehetett az USA számára, amely cserébe nemzetközi elismertséget és gazdasági támogatást nyújthatott neki. Ennek szellemében indult meg a közeledés és a szövetség újraalapozása a két kormány között. Pakisztán csakhamar a terrorizmus elleni háború frontországává vált, amely nélkül szinte elképzelhetetlen az afganisztáni vállalkozás sikere. Egyrészt azért, mert területe és infrastruktúrája nélkülözhetetlen a térségbeli amerikai jelenlét fenntartásához, másrészt pedig azért, mert saját törzsi

területeinek ellenőrzése és pacifikálása nélkül nem lehet csökkenteni a tálibok akcióképességét, és nem sok remény van Afganisztán stabilizálására sem. E helyzet következményeként Pakisztán korábban jellemzett belső etnikai problémái nemzetközi relációba kerültek, de ami talán még ennél is érdekesebb, hogy az amerikai szövetség lényegében közös platformra helyezte kibékíthetetlen ellenfelével, Indiával is. A két dél-ázsiai ország között azóta egyfajta feszült, de mégis békés viszony áll fenn. E nyugalom fennmaradásának esélyeit tovább javítja a 2008. február 18-i választásokat követően Pakisztánban végbement demokratikus hatalomváltás, valamint az a tény is, hogy a két ország közül csak India a valódi nagyhatalom. A gazdasági és ellátási nehézségekkel küzdő iszlámhádi kormány ma erősen rá van szorulva partnerei támogatására, ami szintén a stabilitás felé ható tényező.

Napjainkban már világos, hogy a 21. században Dél-Ázsia erőviszonyait minden bi-

zonnyal továbbra is India dominanciája fogja jellemezni. Fontos ugyanakkor leszögeznünk, hogy az ország sok tekintetben még mindig igen nagy hátrányban van a világ vezető hatalmaihoz képest. Indiát óriási potenciáljai, valamint a közvetlen biztonságpolitikai környezetében fekvő világrészekkel kapcsolatos nagyhatalmi szándékok emelték ki, és a belátható jövőben valószínűleg ugyanezen tényezők fogják meghatározni hatalmi politikájának lehetőségeit és korlátait is. A szubkontinensnyi állam, csakúgy, mint Dél-Ázsia egésze, emellett továbbra is Földünk egyik legtöbb problémával küzdő vidéke, melynek jövőjével kapcsolatban mind a mai napig számtalan kérdés maradt nyitva, és ez a prognózisoknál érthető óvatosságra inti a szakértőket. A térség rohamos felértékelődése és az ehhez kapcsolódó hatalmi-politikai törekvések ugyanakkor a közeljövőben egyre több kihívás elé állítják e világrész társadalmait, és az erre született reakciók is egyre inkább világszinten fejtik majd ki hatásaikat. ■

Irodalom

- Tenigl-Takács László: India története. *Medicina – A Tan kapuja Buddhista Főiskola*, Budapest, 1997.
- India, Pakistan and Kashmir: Stabilising a Cold Peace. *International Crisis Group, Asia Briefing*, No. 51, 2006.
- Németh Iván: Az orosz–indiai–kínai háromoldalú együttműködés. *Külügyi Szemle*, 2007. 4. szám, 123–139. o.
- Blank, Stephen: India's Rising Presence in Central Asia. In Cohen, Ariel (ed.): *Eurasia in Balance – The US and the Regional Power Shift*. Ashgate, 2005, 183–201. o.
- Shiva Hari Dahal et al: Internal Conflict and Regional Security in South Asia. *United Nations Institute for Disarmament Research*, Geneva, 2003.
- Levi, Michael A.– Ferguson, Charles D.: U.S.–India Nuclear Cooperation. A Strategy for Moving Forward. *Council on Foreign Relations Press, Council Special Report*, No. 16, 2006.
- Rada Péter (szerk.): Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború korában. *Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület – Ifjú Közgazdászok Egyesülete*, Budapest, 2007.
- Pattanaik, Smruti S.: Pakistan's Nuclear Strategy, Institute for Defence Studies and Analyses, *Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 1. 2003.